

FUNERAIRE REIST(R)IP 3

Van 1998 tot en met 2012 hebben wij funeraire busreizen georganiseerd naar hoofddoelen als Praag, Wenen, Parijs, Londen, Kopenhagen, Dresden en Edinburgh.

Dat doen we niet meer, maar reizen doen we nog wel.

Dat we daarbij nog steeds ook met funeraire ogen kijken mag duidelijk zijn.

En onze funeraire trips kunnen leiden tot funeraire tips: mocht je in de buurt zijn, dan is het misschien de moeite waard dat doel ook te bezoeken.

Deze keer:

AKEN

Onlangs werd in een persbericht aangekondigd dat de Sint-Janskerk in Arnhem het eerste *Memorarium* in Nederland wordt: een *spirituele belevingsruimte en gedenkplaats in de ruimste zin van het woord etc.* Dure woorden om aan te geven dat de kerk weer begraafkerk wordt.

Reden een funerair tripje te maken naar Aken, waar al in 2006 de voormalige parochiekerk St. Josef werd omgevormd tot *Grabeskirche*. En als we dan toch in Aken zijn is er voldoende interessants om daar de dag te vullen met een funeraire trip: de Dom, het Alter Friedhof, het Ostfriedhof en het Waldfriedhof.

Grabeskirche St. Josef

Kerken staan of komen leeg en kunnen hergebruikt worden. In Nederland zijn veel kerken gesloopt, maar er zijn ook kerken omgevormd tot appartementen, museum, wijkcentrum of boekhandel. Maar waarom houden we bij leegstand de sacrale functie van het kerkgebouw niet in ere en maken we er weer, net als in de middeleeuwen, een begraafkerk van, niet van kisten, maar van urnen?

Tegenover het Ostfriedhof in Aken ligt de voormalige parochiekerk St. Josef. Toen vanwege een fusie met een andere parochie de kerk moest sluiten, ontstond al snel het idee er een grafkerk van te maken, maar dan voor urnen. Op Allerheiligen 2006 werd de neogotische kerk uit 1894 heropend als *Grabeskirche St. Josef*, de eerste grafkerk in Duitsland.

Grabeskirche St. Josef

De uitvaartstoet betreedt de kerk door het hoofdportaal. In het ingangsbereik ontspringt een bron, die als een kleine waterloop door het lege middenschip loopt en eindigt bij de oude doopvont. Het stroompje loopt door een breed pad van donker natuursteen met aan weerszijden grind. De weg langs dit 'water des levens' voert naar de plaats van herdenken in de apsis van de kerk. Tijdens de gang door het middenschip zweeft boven de stoet met de overledene een sculptuur als de romp van een schip, het oeroude symbool van de vaart over de vloed van de dood naar gene zijde

Voor het plaatsen van de urnen ontwikkelde het architectenbureau een stèle als prefab betonnen element. Nu vormen deze stèles als identieke modules naast elkaar aparte ruimtes naast het middenschip. Deze 'urnenkamers' vervangen zo de afzonderlijke kapelletjes van vroeger. In de stèles, die een strakke geometrische vorm hebben, is er tot nu toe plaats voor 900 urnen, in de toekomst zullen er stèles worden bijgeplaatst tot een totaal van 2000 urnen.

Ook in andere Duitse steden zijn Grabeskirchen, zoals in Dortmund, Mönchengladbach, Keulen, Hannover, e.a.; er is zelfs al sprake van een hausse in de omvorming van kerken tot columbaria.

Ostfriedhof

Tegenover de grafkerk ligt het Ostfriedhof, dat in 1803 werd geopend en na acht uitbreidingen in 1933 zijn definitieve omvang van 12.7 ha bereikte.

Naast zijn groene uitstraling zijn er een aantal elementen, die een bezoek aan het Ostfriedhof de moeite waard maken: het katholieke karakter, de *Millionärsallee*, een wandeling door de kunstgeschiedenis.

Tot 1890 was het Ostfriedhof de enige katholieke begraafplaats van Aken en pas in 1937 werd de confessionele binding van de begraafplaats losgelaten. Maar toen was de begraafplaats al bijna vol en veranderde er nauwelijks meer iets aan het karakter, waarvan het kruis het katholieke symbool is. Christus heeft de mens verlost door het kruis, waardoor het kruis het symbool werd voor het eeuwig leven. Daarom vinden we op een katholieke begraafplaats het kruis ook in vele gedaanten terug en vooral in het grafteken. Dat katholieke karakter uit zich hier ook door de aanwezigheid van een complete kruisweg van 14 staties. De kruiswegstaties, opgericht in 1877, werden zo opgesteld dat de betreffende plaatsen later als grafplaatsen konden worden benut. Dat is in werkelijkheid maar bij vijf staties gebeurd, de overige zijn allemaal cenotafen, geen graven maar verwijzingen naar een of meerdere overledenen.

Ostfriedhof

Grafveld 4 wordt deels en grafveld 5 bijna helemaal ingenomen door grafplaatsen voor priesters, broeders en nonnen, allemaal leden van *Ordensgemeinschaften*, orden en congregaties, die in de loop van de tijd in Aken actief waren en in kloostergemeenschappen leefden.

Het pad rechts vanaf de hoofdingang langs de begraafplaatsmuur wordt *Millionärsallee* genoemd en wordt gekenmerkt door grote grafmonumenten boven een familiegrafkelder. Na de Frans-Duitse oorlog 1870/71 moest verliezer Frankrijk een enorme schatting (5 miljard goudfranken) betalen aan winnaar Duitsland. De daarmee gepaard gaande enorme economische impuls leidde tot de stichting van veel fabrieken en industrieën, de zgn. *Gründerzeit*. De nieuwe stand, de *nouveau riches*, etaleerde zijn rijkdom ook in de bouw van pompeuze grafmonumenten, die als een soort statussymbool-na-de-dood gingen fungeren.

De geschiedenis van de begraafplaats is af te lezen uit de grafvelden, waar je aan de hand van de grafmonumenten een wandeling kunt maken door de kunstgeschiedenis. Alle fasen van de grafkunst uit de verschillende periodes zijn er terug te vinden: late barok, Franse 'revolutiearchitectuur', Pruisisch classicisme, neogotiek, neoromaans, neorenaissance, neoclassicisme, historisme, Jugendstil, neobarok en nieuwe zakelijkheid.

Alter Evangelischer Friedhof

Op weg naar de stad gaan we nog even langs bij het Alter Evangelischer Friedhof. Je komt er als je in de Monheimsallee door het poortje naast het grijze huis met huisnummer 16 gaat. Het is het overblijfsel van de oude evangelische begraafplaats uit de 17de eeuw en het fungeert nu als wandelpark en hondenuitlaatplaats. Verse drollen getuigen van het laatste. Ernaast ligt een kinderspeelplaats. Her en der staan nog neogotisch of classicistisch vormgegeven graftekens uit eind 18de tot en met eind 19de eeuw. In 1937 werd de begraafplaats definitief gesloten. Maar, zoals in meer steden in Duitsland, werd de begraafplaats niet geruimd, maar omgevormd tot een *öffentliche Grünanlage*, een wandelpark en openluchtmuseum met behoud van graftekens (zie ook thema 27). Daarnaast wordt deze begraafplaats nu ook nog gebruikt voor het plaatsen van herinneringsmonumenten.

Alter Evangelischer Friedhof

de Dom van Aken

In het centrum van Aken zijn voldoende adresjes om te lunchen. Heel leuk en lekker is dat in de *Alt Aachener Kaffee- und Weinstuben 'Leo van de Daele'* (Büchel 18), waar je in zeven historische ruimtes kunt eten en drinken. Voor de deur staat het Printenmeisje, die de plaatselijke koekspecialiteit aanprijst.

Na de lunch bezoeken we de Aachener Dom, die Karel de Grote (768-814) rond 800 liet bouwen als paltskapel. Op zijn sterfdag 28 januari 814 werd hij er begraven in een antieke sarcofaag, die zich nu bevindt in de schatkamer. Door toedoen van keizer Frederik Barbarossa werd Karel in 1165 heilig verklaard en werden zijn relieken in een reliekschrijn geplaatst, die nu in het centrum van de later aangebouwde gotische koorhal staat. Er is nog een Duitse keizer in de Dom begraven; een eenvoudige gedenkplaat in de vloer van de koorhal herinnert aan hem: Otto III (980-1002).

Enkele kapellen, die in de 15de eeuw rond de Karolingische centraalbouw werden gebouwd, dienen als grafkapel. De St. Nicolaaskapel was de Domherrengruft, de grafkapel van de kanunniken. De grafzerken in de vloer herinneren daar aan. De nieuwe grafkelder van de kanunniken bevindt zich onder de binnenhof, waaromheen de kruisgang ligt. De Allerheiligenkapel dient sinds 1955 als Bisschofsgruft. Boven de ingang ligt een zerk met vanitassymbolen; aan de wanden hangen de epitafen van bisschoppen van Aken, vervaardigd door verschillende kunstenaars.

Karlschrein

Bisschofsgruft

Domherrengruft

Waldfriedhof & Bismarckturm

Tot slot nog een curiosum op het Waldfriedhof ten zuiden van Aken, die zoals de naam al zegt in een bos ligt. Op deze plaats werd in 1905 een Bismarcktoren gebouwd, in 1914 kwam er een oorlogsbegraafplaats en later werd het ook een begraafplaats voor burgers.

De Bismarckturm herinnert aan Otto von Bismarck (1815-1898), de IJzeren kanselier, en aan zijn verblijf in Aken als regeringsreferendaris aan de rechtbank (1836-1838). De Bismarcktoren is een merkwaardig fenomeen. Naast andere memorabilia voor Bismarck werden er in totaal 240 torens en zuilen ter ere van hem gebouwd. Daarvan zijn er nog 172 te vinden in Duitsland, Frankrijk, Tsjechië, Polen, Rusland, Oostenrijk, Kameroen en Chili. De 62 bouwwerken die niet meer bestaan bevonden zich o.a. in Denemarken, Papua Nieuw-Guinea en Tanzania. Tussen de vele Bismarckmonumenten neemt deze Bismarcktoren door zijn B-vorm een unieke plaats in.

Aan de voet ervan werd in 1914 het *Ehrenfriedhof der Stadt Aachen* aangelegd. Er rusten nu op de 8,9 ha grote oorlogsbegraafplaats 5.078 oorlogsdoden van 16 naties.

Direct achter het ingangsbouwwerk ligt de begraafplaats voor burgers van Aken. In een bosrijke omgeving wisselen familiemonumenten en individuele grafstenen elkaar af. Er zijn intieme plekjes in het groen met familiegrafveldjes bestaande uit een hoofdmonument en afzonderlijke tegeltjes voor de familieleden. Er zijn ook grafvelden, waar meerdere graftekens bij elkaar staan. Het geheel is op Duitse wijze ruim opgezet, goed verzorgd en aangelegd met veel variatie in graftekens.

Ehrenfriedhof

Bismarckturm

Waldfriedhof

andere begraafplaatsen

In het westen van Aken ligt het **Westfriedhof**, dat in 1890 als nieuwe katholieke begraafplaats werd aangelegd. De begraafplaats bestaat uit twee delen aan weerszijden van de Vaalser Strasse, door een loopbrug met elkaar verbonden. Er staan prachtige monumenten en er is een fraaie arcaden galerij.

Op een puist midden tussen de bebouwing ligt het kleine **Heissbergfriedhof** uit het midden van de 19^e eeuw. Er zijn zowel oude grafmonumenten als hedendaagse graftekens.

Westfriedhof I

Westfriedhof II

Heissbergfriedhof